

IDENTITATS COMPARTIDES: EMMANUEL BROUSSE I LA NACIONALITAT CATALANA¹

ANTONI MOLINER PRADA²
Universitat Autònoma de Barcelona

Lliurat el 30 de setembre de 2016. Acceptat el 17 de gener de 2017

RESUM

L'article mostra la identitat compartida, francocatalana, del diputat republicà francès Emmanuel Brousse a través de la seva actuació política i periodística. Els seus freqüents viatges a Barcelona, en el context de la Primera Guerra Mundial, i la seva relació amb els principals líders polítics catalans va despertar la il·lusió dels nacionalistes radicals d'aconseguir el suport de França per al reconeixement de la nacionalitat catalana. El Govern d'Espanya, a través del Ministeri d'Estat i el d'Afers Estrangers, va realitzar un seguiment de totes les seves activitats, considerades negatives per interferir en els assumptes interns de Catalunya. L'afet E. Brousse va esclatar quan el Govern li va denegar el visat al maig de 1923 per entrar a Espanya.

PARAULES CLAU

Identitats compartides, frontera, Catalunya, Pirineus Orientals, Emmanuel Brousse.

1. Aquest article s'inscriu en els projectes d'investigació HAR2013-40470-P i HAR2015-67173-P del Ministeri d'Economia i Competitivitat d'Espanya.

Agraeixo al Doctor i amic Francesc Espinet Boronat les observacions i correccions que m'ha fet per millorar el text.

2. E-mail: Antoni.Moliner@uab.cat

ANTONI MOLINER PRADA

Border identities: Emmanuel Brousse and the Catalan nationality

ABSTRACT

This article presents the dual Franco-Catalan identity of the French Republican Congressman Emmanuel Brousse in his political and journalistic work. His frequent trips to Barcelona in the context of the First World War and his relationship with the main Catalan political leaders encouraged radical nationalists to gain France's support for the recognition of Catalan nationality. The government of Spain, through the Ministry of State and Foreign Affairs, monitored his activities, considered negative as he was deemed to be interfering in the internal affairs of Catalonia. The E. Brousse affair erupted when, in May 1923, the government denied him a visa to enter Spain.

KEYWORDS

Dual identities, border, Catalonia, Eastern Pyrenees, Emmanuel Brousse.

INTRODUCCIÓ

En el marc actual del debat sobre les identitats nacionals és oportú tenir en compte les diverses orientacions historiogràfiques. Com a punt de partida cal distingir entre el concepte d'identitats col·lectives, que sempre han existit, i identitats nacionals construïdes sobre la sobirania d'un territori. Encara que les nacions són construccions històriques o comunitats imaginades, producte de múltiples esdeveniments contingents i factors diversos, al mateix temps són –seguint A. D. Smith– «comunitats immemorials i evolutives que enfonsen les seves arrels en una llarga història de vincles i cultura compartits».³

La nació⁴ es concep com una construcció cultural, d'aquí ve la naturalesa imaginada de les nacions, que té importants conseqüències polítiques. Però al

3. Anthony D. SMITH (2000), *Nacionalismo y modernidad*, Madrid, Itsmo, p. 38.

4. Antonio MORALES MOYA (2013), «La nación española preconstitucional», a A. MORALES; J. P. FUSI, i A. DE BLAS (dir.), *Historia de la nación y del nacionalismo español*. Barcelona, Galaxia Gutenberg, p. 130.

mateix temps les nacions existeixen en la consciència social i genealògica que les comunitats tenen de si mateixes en cada moment. Davant la tesi perennialista, naturalista o essencialista de la nació, molts historiadors defensen la tesi modernista o historicista del seu origen, recolzant-se principalment en els treballs d'Ernest Gellner, Benedict Anderson i Eric Hobsbawm, encara que amb matisos diversos.⁵

Certament, la modernitat va introduir la consciència nacional, la ideologia nacionalista i els drets polítics derivats de la nació.⁶ Va ser al segle XIX quan va triomfar la idea de nació com a subjecte de sobirania, sobre qualsevol identitat col·lectiva. A Europa, a més de la unificació d'Alemanya i Itàlia, completada entorn de 1870, amb anterioritat a la Primera Guerra Mundial es va produir l'annexió a Grècia de les illes jòniques el 1863 i la separació de Noruega de Suècia el 1905. Correspon als tractats de pau de 1919 i 1920, sota la inspiració del president Woodrow Wilson, l'establiment del principi de les nacionalitats, que comporta l'autodeterminació dels pobles, que bàsicament afirma que la legitimitat política es fonamenta en la voluntat de les nacions, és a dir, que a cada poble o nació ha de correspondre un Estat.⁷ Les seves conseqüències més importants van ser la independència de Txecoslovàquia, Finlàndia i els països bàltics, el reconeixement de Polònia, el sorgiment d'Àustria com a república i de la Gran Iugoslàvia, i l'expansió d'altres països (Romania, Grècia i França).

Semblava llavors que Catalunya aconseguiria del Govern espanyol una autonomia regional. A París es va formar un comitè nacional català que va voler imitar l'exemple txec per obtenir el suport dels aliats, però no va tenir cap influència. La qüestió catalana no va ser admesa a tràmit pels aliats vencedors en l'ordre del dia de la Conferència de Pau. I el projecte de l'Estatut d'Autonomia elaborat pels parlamentaris catalans i la Mancomunitat de Catalunya a Barcelona el gener de 1919 va ser rebutjat pel Parlament espanyol malgrat la moderació del text.⁸

5. Ernest GELLNER (1988), *Naciones y nacionalismo*, Madrid, Alianza; Benedict ANDERSON (1993), *Comunidades imaginadas*, México, F.C.E.; Eric HOBBSAWM (1991), *Naciones y nacionalismo desde 1780*, Barcelona, Crítica.

6. José ÁLVAREZ JUNCO (2016), *Dioses útiles. Naciones y nacionalismos*, Barcelona, Galaxia Gutenberg, p. 1.

7. Andrés DE BLAS GUERRERO (1994), «A vueltas con el principio de las nacionalidades y el derecho de autodeterminación», *Revista Internacional de Filosofía Política*, núm. 3, p. 60-80.

8. Albert BALCELLS (2013), «El catalanisme i els moviments d'emancipació nacional a la resta d'Europa entre 1885 i 1939», *Catalan Historical Review*, p. 195. *Idem* (2010), *El projecte d'autonomia de la Mancomunitat de Catalunya del 1919 i el seu context històric*, Barcelona, Parlament de Catalunya.

L'opció annexionista de Catalunya a França s'havia suscitat anteriorment l'any 1898. L'opuscle anònim *La Question catalane. L'Espagne et la Catalogne. Note adressé à la presse Européenne par le Comité Nationaliste Catalan de Paris*, que va escriure Enric Prat de la Riba, distribuït en les llibreries franceses gràcies a l'ajuda de Louis Guérin, membre de la Ligue Antisémita, contemplava les diferents solucions per resoldre el plet catalanoespanyol: l'autonomia federal o foral, la independència o l'annexió a França.⁹ Els ambaixadors francesos a Espanya en general van manifestar la seva hostilitat reiterada a les reivindicacions catalanistes, encara que els còsols francesos a Barcelona i Tarragona van ser més comprensius amb la identitat catalana, però sempre concebuda com un fenomen regionalista i no nacionalista. I davant els episodis de simpatia a França mostrats en diverses ocasions, per damunt de tot l'ordre del Govern francès era mantenir la reserva i no incomodar el Govern espanyol. El consolat espanyol de Perpinyà i l'ambaixada espanyola de París també van estar molt atents a qualsevol mostra de catalanisme polític en territori francès.¹⁰

Malgrat aquesta situació, algunes personalitats del Rosselló mantingueren la seva doble identitat catalana i francesa. Per exemple, el bisbe de Perpinyà Juli Carsalade du Pont, en el seu viatge a Barcelona pel gener de 1901 per assistir a l'enterrament del bisbe Morgades, en una reunió amb l'Orfeó Català va pronunciar unes frases de suport a favor de la reunió de la Catalunya del nord amb la del sud en una pàtria lliure. La qual cosa va provocar una dura reacció en *El Diluvio* i en el consolat francès de Barcelona.¹¹

Un altre exemple és el polític Emmanuel Brouse, objecte d'aquest estudi relatiu a les identitats compartides, entrecruades o de frontera, en el context de la Primera Guerra Mundial i els anys vint del segle passat. L'article s'estructura en dos apartats. El primer està dedicat a conèixer la seva figura com a periodista i polític que va recolzar sempre les reivindicacions

Sobre les minories nacionals cal tenir present l'estudi de Xosé Manoel NÚÑEZ SEIXAS (2010), *Internacionalitzant el nacionalisme. El catalanisme polític i la qüestió de les minories nacionals a Europa (1914-1936)*, Catarroja, Editorial Afers - Universitat de València.

9. Jordi PONS PUJOL, *Imatge oficial i política francesa respecte la Catalunya espanyola, 1895-1914*. Tesis doctoral dirigida pel professor Borja DE RIQUER, UAB, 2015 (inèdita), p. 25-26.

10. *Ibidem*, p. 50-51.

11. Eugène CORTADE (1994), *Juli de Carsalade du Pont. Bisbe de Pepinyà i defensor de Catalunya*, Barcelona, Curial.

nacionalistes de Catalunya. El segon analitza amb deteniment l'actuació del Ministeri d'Estat d'Espanya contra la seva persona pel seu suport al catalanisme polític.

EMMANUEL BROUSSE, PERIODISTA I POLÍTIC REPUBLICÀ

Emmanuel Brousse va néixer a Perpinyà l'any 1866 i va morir a París el 1926. Enginyer de formació, l'any 1899 va contreure matrimoni amb Marguerite Chamorin amb la qual va tenir quatre fills, que es van dedicar com ell al periodisme. Al llarg de la seva vida va desenvolupar una intensa activitat en aquest camp, com a gerent i periodista del diari degà de la premsa francesa, *L'Indépendant des Pyrénées Orientales* de Perpinyà, i com a polític va ser diputat de l'Assemblea francesa entre 1906 i 1924. Va escriure diverses obres per exaltar les comarques i territoris de la Cerdanya i dels Pirineus (*Pyrénées inconnues. La Cerdagne française* (1896); *Pyrénées inconnues: excursions dans les hautes vallées de la Têt, de l'Aude et du Segre: Haute Conflent, Capcir, Cerdagne* (1897).

De jove va treballar com a tipògraf a l'empresa familiar, seguint els passos del seu pare, i va escriure diversos articles al citat diari relatius a Perpinyà, Pirineus Orientals, Aude i el Rosselló. Aquest periòdic, nascut l'any 1846, era de tendència republicana, oposat a la monarquia de Lluís Felip; entre 1853 i 1869 va deixar de publicar-se, i entre 1893 i 1898 va ser dirigit per Jules Escarguel, fill de Lazare Escarguel, que fou el primer alcalde republicà de Perpinyà. Durant la Tercera República Francesa, el periòdic es va posicionar contra el general Boulanger, i amb Emmanuel Brousse i Eugenie Sauvy al capdavant va ser considerat l'òrgan portaveu del Partit Oportunista. La seva història final va ser incòmoda, ja que després de la Segona Guerra Mundial fou prohibit per afavorir la França de Vichy, i va reparèixer després el 1950.

Emmanuel Brousse va ser un polític important en aquesta regió, compromès amb els viticultors del Midi i els problemes generals del país. En la seva carrera política va ocupar primer càrrecs com a conseller municipal de Perpinyà (1892-1896), administrador dels hospicis d'aquesta ciutat, conseller del districte de Sallagosa (1895), conseller general del mateix districte entre 1898 i 1926 i diputat pel districte de Prada de Conflent (Pirineus Orientals)

tre 1906 i 1924, amb Esquerra Democràtica, convertida després en Esquerra Republicana Democràtica.¹²

La seva activitat parlamentària va ser molt intensa en les quatre legislatures i en el període de la guerra de 1914-1918 desenvolupà un paper important dins de les comissions parlamentàries relatives a l'obtenció d'ajuda per a la defensa nacional. La seva preocupació prioritària fou resoldre els problemes de la viticultura del sud de França, les qüestions socials i econòmiques, i el desenvolupament dels ferrocarrils a l'Alta Cerdanya. Participà en les lleis relatives a l'aprofitament de les aigües i els boscos (1907) i es va preocupar perquè l'administració legislés sobre la denominació d'origen del vi de la Champagne i per combatre el frau en els vins en introduir sucre en el seu contingut (1907).

Cal tenir present que el 1907 la fil·loxera va fer estralls en moltes regions de França, la qual cosa provocà un aixecament dels viticultors del Llenguadoc, acabdillat pel socialista Ernest Ferroul i pel taverner Marcelin Albert. Nombrosos alcaldes van dimitir dels seus càrrecs i les manifestacions s'estengueren per totes les ciutats. Destacà la de Montpeller, realitzada el 19 de juny d'aquest any, que aplegà més de mig milió de viticultors. El Govern de Clemenceau no va dubtar d'utilitzar la força militar i en els enfrontaments amb la població civil es produïren cinc morts i desenes de ferits.¹³ L'actuació de Brousse en aquest conflicte va ser decisiva, interpel·là el Govern pels arrestats en la repressió militar i demanà que s'exonerés dels impostos obligatoris la població de les regions vitícoles que havien sofert l'epidèmia de la fil·loxera. De nou el 1912 va proposar una interpel·lació al Govern per tal de prendre mesures i conciliar els interessos dels viticultors dels territoris colonitzats al nord d'Àfrica amb els metropolitans. També va participar aquell any en les discussions i la proposició de llei per garantir la denominació d'origen dels vins de la Champagne.

Després de la dimissió del gabinet Leygues (12 de gener de 1921), proposà noves lleis per afavorir la producció de vins dolços naturals, i el 1922 demanà al Govern que prenguéss mesures en les negociacions francoespanyoles per salvaguardar els interessos dels viticultors francesos, davant dels fraus i les campanyes empreses contra ells. En els últims anys de la seva activitat com a diputat, destaquem la seva intervenció el 1923 relativa a la qüestió d'ordre

12. Caroline RAUNIER (1994), *Emmanuel Brousse un home du XXème siècle*, Perpinyà, Université de Perpignan (tesina).

13. Jean GARRIGUES (1997), *La France de 1848 a 1914*, París, Seuil, p. 47-58.

públic i l'increment constant dels preus dels productes de consum i encariment de la vida.

Els electors dels Pirineus Orientals no li van donar suport en les eleccions generals de maig de 1924 i per això es va veure obligat a abandonar la vida política activa. S'imposà en el Departament la llista del cartell d'esquerres promogut pel ministre Victor Dalbies. En la seva dilatada vida política, el càrrec més important que va obtenir va ser el de sotssecretari d'Estat de Finances (de gener de 1920 a gener de 1921) als governs d'Alexandre Millerand i de Georges Leygues.

En relació amb el seu ideari polític, ell mateix es presenta com un home moderat i tolerant, ferm en les seves actuacions però respectuós amb les creences religioses individuals. Home reformista, va inspirar diverses lleis en el camp de les finances, de l'administració, la justícia i en el social. En l'Assemblea francesa intervingué en diverses comissions de comptes, economia, pressupost, navegació aèria, marina i crisi vitícola. Fou promotor d'infraestructures i equipaments, com el tren groc, que encara avui funciona, entre Vilafranca del Conflent i la Tor de Querol, el Gran Hotel de Font-Romeu i la xarxa de carreteres de la Cerdanya francesa.

En record de la seva memòria, la seva família i els amics van aixecar a l'entrada de Mont Lluís, en l'encreuament de rutes del Capcir, la Cerdanya i el Conflent, un monument en què es llegeix aquesta inscripció: «Emmanuel Brousse. Á l'apôtre des économies, au ministre mort pauvre. Au bienfaiteur de la Cerdagne, au défenseur de la viticulture».¹⁴

El seu sentiment catalanista

Des dels primers temps de la seva vida política com a diputat pel Departament dels Pirineus Orientals, E. Brousse desenvolupà una gran activitat de caràcter catalanista i de defensa de la identitat particular de Catalunya. Una actuació que va intensificar encara més des del començament de la Gran Guerra.¹⁵ De forma molt simplista va definir Catalunya d'aliadòfila i el conjunt

14. A. VERGUET (26 novembre 2014), «Emmanuel Brousse: ministre mort pauvre», *Personalité*.

15. Sobre la Primera Guerra Mundial remeto als estudis de Margaret MACMILLAN (2014), *1914. De la paz a la guerra*, Madrid, Turner; Max HASTINGS (2014), *1914. El año de la catástrofe*,

d'Espanya de germanòfil, qualificacions que no es corresponen amb la realitat, que és molt més complexa. Sectors catalans de l'aristocràcia, l'Església i la burgesia eren propers als imperis centrals, i les simpaties als aliats, especialment francesos, es troben entre alguns nacionalistes i intel·lectuals.¹⁶ L'actitud d'E. Brousse creà una profunda preocupació en els governs d'Espanya, com ho prova l'expedient que va obrir el Ministeri d'Estat el 1916, titulat *Informe Brousse* i referit a «cuestiones de separatismo».¹⁷

Les relacions entre França i Espanya durant la Primera Guerra Mundial van ser intenses i molt estretes des del punt de vista cultural a Barcelona a través de les escoles, obres de teatre, concerts i conferències.¹⁸ En el context bèl·lic d'aquests anys, i la neutralitat practicada per Espanya, les activitats culturals individuals van aconseguir un significat col·lectiu i polític, i sovint polèmic. La simpatia del nacionalisme català pels francesos va servir perquè aquests intentessin frenar la penetració alemanya a Espanya. D'altra banda, els nacionalistes radicals, interlocutors privilegiats de França, van intentar que en l'escenari internacional es reconegué la particularitat de Catalunya.

Des del punt de vista de la propaganda cal assenyalar en aquests anys el manifest de març de 1915 d'intel·lectuals catalans a favor dels aliats, el «Glosari» de Rusiñol en *L'Esquella de la Torratxa*, els Jocs Florals de Barcelona del 2 de maig 1915, el president dels quals, Josep Pin i Soler, va evocar en el seu discurs les relacions fraternals amb França i els seus desitjos de victòria, i l'expedició a

Barcelona, Crítica, i FRANCISCO MORENTE; JAVIER RODRIGO [ed.] (2014), *Tierras de nadie. La Primera Guerra Mundial y sus consecuencias*, Granada, Comares Història. Sobre les repercussions a Espanya destaca l'estudi de Maximiliano FUENTES CODERA (2014), *España en la Primera Guerra Mundial. Una movilización cultural*, Madrid, Akal Edicions, i Eduardo GONZÁLEZ CALLEJA; Pau AUBER (2013), *Nidos de espías, España y Francia. La Primera Guerra Mundial 1914-1919*, Madrid, Akal Ediciones. Sobre les relacions francoespanyoles cal tenir present l'estudi de Jean-Marc DELAUNAY (2010), *Méfiance cordiale: els relations franc-espagnoles de la fi du XIX siècle a la Première Guerre mondiale*, París, L'Harmattan.

16. J. Victor GAY (2004), «Els gironins de la Gran Guerra (1914-1918)», *Revista de Girona*, núm. 322, p. 28-35.

17. *Expediente Emmanuel Brousse (1916-1923). Conducta seguida desde el año 1916 por el Gobierno de S.M. ante las continuas e inadmisibles intromisiones de Monsieur Brousse en la política catalana*. Arxiu del Ministeri d'Affers Exteriors de Madrid, H.2824.

18. Elisée TRENC; Edmond RAILLARD (1986), «Les relations franco-espagnoles pendant la Guerre. La question catalane vue a travers les activités culturelles françaises a Barcelone» a *Españoles y franceses en la primera mitad del siglo XX*, Madrid, CSIC, Centro de Estudios Históricos. Departamento de Historia contemporánea, p. 129-159.

Perpinyà de febrer de 1916. També s'ha d'assenyalar l'*Exposition de la Science Française* de 1916 a l'Institut d'Estudis Catalans i l'*Exposition d'Art Français* de 1917. A la base de tot, cal remarcar l'existència en tots dos costats de la frontera d'un cert nombre d'agents actius o carismàtics, el biaix comú dels quals era la catalanitat i la cerca de la unió entre els territoris catalans.¹⁹

L'expedició a Perpinyà de la delegació catalana, realitzada entre el 12 i 14 de febrer de 1916, la integren distingides personalitats de la vida política i de la cultura: Albert Bastardas, antic alcalde de Barcelona i vicepresident de la Mancomunitat; Joan Garriga Massó, diputat conservador independent; Pere Rahola, diputat de la Lliga Regionalista; Frederic Rahola, senador de la Lliga Regionalista; Pere Corominas, diputat de la Unió Federal Nacionalista Republicana; i entre els intel·lectuals Santiago Rusiñol, Pompeu Fabra, Ignasi Iglesias, Àngel Guimerà, Narcís Oller, Josep Maria Roca (president de l'Ateneu), Lluís Millet (president de l'Orfeó Català), Josep Maria Sert, Apelles Mestres i Miquel Utrillo. Les manifestacions d'afecte, festes i banquets, van deixar aflorar un sentiment compartit de formar una «unió sagrada» que afavorís els interessos catalans en la convicció que França donaria suport als interessos de les nacionalitats oprimides. Desig que aviat es va frustrar per l'acció del Govern de França. Jules Cambon, secretari general del Ministeri d'Afers Estrangers i antic ambaixador a Madrid, va posar en guàrdia el president del Consell Aristide Briand respecte a la simpatia demostrada envers Catalunya, que indisposava Madrid.²⁰

No compartien aquesta opinió els polítics francesos que se sentien propers als catalans, com Jules Pams, senador i ministre de l'Interior (1917), i Emmanuel Brousse, diputat dels Pirineus Orientals. Tots dos pensaven que calia aprofitar la simpatia de Catalunya cap als francesos per desenvolupar una propaganda activa. Briand va confiar a Brousse una missió per organitzar la propaganda a Catalunya a la fi de 1915 i el principi de 1916. No era la primera vegada que rebia aquest encàrrec, anteriorment ho havia fet M. Delcassé. En el seu informe de febrer de 1916, Brousse proposa una reforma total de la propaganda per reactivar-la: el pagament d'articles en la premsa diària, A més, suggereix organitzar exposicions artístiques a Barcelona, l'actuació de la Comèdia Francesa, la projecció de films sobre els exèrcits aliats, i la concessió

19. *Ibidem*, p. 130.

20. *Ibidem*, p. 132.

de la Legió d'Honor a artistes, literats i industrials catalans. Reafirma la seva amistat amb Alfons Sala, fabricant i diputat conservador per Terrassa, que era un dels principals subministradors de teixits i mantes a l'exèrcit francès.²¹

Emmanuel Brousse, en els seus viatges a Barcelona acompanyant Jules Pams, per tal d'adquirir aquests articles, va crear vincles estrets amb els polítics catalanistes i establí un corrent de simpatia amb els aliats.²² Arran del lliurament de llibres donats per l'Institut de France a les biblioteques de la Mancomunitat de Catalunya, va venir a Barcelona pel maig de 1916 Lucien Poincaré juntament amb Emmanuel Brousse. A les festes que va organitzar l'Institut d'Estudis Catalans van ser exclosos d'una manera manifesta el governador civil de Barcelona, Félix Suárez Inclán, i els altres representants del Govern central. Durant una de les celebracions realitzades al Palau de la Generalitat, Brousse va condecorar diversos polítics catalans amb insígnies franceses sense l'autorització prèvia del Govern de Madrid. Per les mateixes dates, Suárez Inclán va prohibir la distribució de pel·lícules franceses relatives a la guerra, sense sotmetre's a la censura prèvia, que podien anar en contra de la neutralitat espanyola. En aquesta ocasió, Monsieur Brousse va dirigir un telegrama a l'Agència Havas relatant les festes celebrades i atribuint la conducta del governador a una petició formulada pel consolat general alemany de Barcelona.²³ En tenir coneixement el Govern espanyol del succeït, el ministre d'Estat, Amalio Gimeno, es va posar en contacte amb l'ambaixador a París, per exigir al Govern francès la seva intervenció davant Brousse i evitar que es relacionés amb els polítics catalanistes, alhora que desmentia la petició del consolat alemany.²⁴

El conflicte amb Emmanuel Brousse es visualitzà de nou amb motiu de la col·locació de la primera pedra de l'Hospital Francès de Barcelona el 23 de maig de 1916. L'ambaixador espanyol a París, Fernando León y Castillo (marquès del Muni), va manifestar les seves protestes a Jules Cambon perquè en aquest acte Brousse havia pronunciat un «Visca Catalunya» sense cap referència a Espanya. Per això el Govern espanyol considerava la seva persona indesitjable. Brousse abandonà la capital catalana el 31 de maig i en una nota enviada a Miguel

21. *Ibidem*, p. 132-133.

22. *Expediente Emmanuel Brousse*, 1916.

23. *Ibidem*.

24. *Ibidem*, 28 de maig de 1916.

Utrillo li deia que el Govern espanyol era «imbècil» perquè impedia parlar en català, conscient de la seva oposició als seus continus viatges a Barcelona²⁵.

Les opinions dels diplomàtics parisencs i dels polítics del Rosselló, que se sentien francesos i catalans al mateix temps, eren oposades respecte a la seva actuació a Barcelona. A principis de 1916 el president francès Aristide Briand confiava en Emmanuel Brousse i en el seu pla d'organitzar aquell any una exposició sobre les ciències franceses. Probablement també va partir d'ell la idea de l'exposició d'art francès de 1917. La veritat és que el diputat dels Pirineus Orientals va cometre diverses imprudències que motivaren els advertiments del ministre des Affaires extérieures al Govern de Briand, que va adoptar per fi una actitud més prudent amb el Govern espanyol.

L'exposició de ciències franceses a Barcelona (maig-juny de 1916) va ser objecte de polèmica. La seva inauguració per part del ministre de l'Interior Jules Pams i el director d'ensenyament superior i ministre d'Instrucció Pública Lucien Poincaré, germà del president de la República, deixant de costat les autoritats espanyoles, va ser mal vista pel Govern del comte de Romanones. L'ambaixador a París Fernando León y Castillo, complint l'ordenat, va parlar amb el president del Consell de Ministres Briand i amb Cambon (ministre d'Afers Estrangers). Tots dos li van assegurar que s'havien posat en relació amb el cònsol general de França a Barcelona per cridar l'atenció a Monsieur Brousse i exigir-li la no-realització d'actes i manifestacions contraris a la política del Govern francès en relació amb Espanya.²⁶

Per l'agost i el setembre de 1916 de nou van refermar les protestes contra Brousse i Pams per la seva presència a Barcelona. La publicació en el diari *L'Indépendant des Pyrénées Orientales* (8 de setembre de 1916), propietat de Brousse, d'una petita nota «Pour les volontaires catalans», del ministre de la Guerra, general Pierre Auguste Roques, relativa al socors que devia prestar França a les famílies dels voluntaris catalans morts o ferits en la guerra, provocà una reacció del Govern espanyol demanant que se li negués el passaport a Emmanuel Brousse per la seva ingerència en els assumptes catalans.²⁷

Brousse no va cessar en la seva activitat procatalanista, fins i tot va propiciar l'enviament de cartes escrites en català al Govern francès, que el prefecte dels

25. TRENC; RAILLARD (1986), p. 134.

26. *Expediente Emmanuel Brousse*, París, 30 de maig de 1916.

27. *Ibidem*, Ministeri d'Estat, 14 de setembre de 1916.

Pirineus Orientals, Monsieur Pierre Emery, va considerar excessiu i incòmode per al Govern d'Espanya. Al final va triomfar la política d'extrema prudència de l'ambaixador francès a Madrid, Geoffray, i del secretari general del Ministeri d'Afers Estrangers, Jules Cambon, d'abstenir-se de manifestacions culturals a Catalunya susceptibles d'incomodar Madrid. Aquestes activitats no es van reprendre fins a l'exposició d'art francès l'abril de 1917, que va tenir molt d'èxit.²⁸ Els barcelonins van poder contemplar les obres més importants dels grans artistes de la segona meitat del segle XIX (Cézanne, Coubert, Daumier, Degas, Gauguin, Manet, Pissarro, Renoir, Rodin, Toulouse-Lautrec, entre d'altres). Brousse va intervenir molt eficaçment en la seva preparació i el Govern francès va concedir la Creu de la Legió d'Honor a diferents personalitats espanyoles que havien intervingut en aquesta exposició. I el Govern espanyol va atorgar la Gran Creu d'Isabel la Catòlica a Monsieur Dalimier, sotssecretari de Belles Arts de França. Com a mostra del suport a Brousse de les elits polítiques i industrials catalanes, amb data 21 de desembre de 1917 van sol·licitar del Govern de S. M. Alfons XIII, a través del ministre d'Instrucció Pública i Belles Arts, la concessió de la Gran Creu d'Isabel la Catòlica, o una altra condecoració pertinent. Ho justificaven com un acte de justícia i de reparació de les desconsideracions fetes cap a la seva persona, «tan amiga de España», que havia prestat grans serveis des del principi de la guerra, amb desinterès i abnegació als industrials espanyols i les autoritats franceses. La petició, que no va ser acceptada pel Govern espanyol, la van avalar Josep Rocha (alcalde de Barcelona), els comtes de Caralt (Josep de Caralt i Sala, president del Foment del Treball Nacional) i de Sert (Francesc Sert i Badia), Amadeu Hurtado, Santiago Rusiñol, Gonzalo Arnús, Alfons Sala i els presidents de la Cambra de Comerç i de l'Institut Industrial de Terrassa, senyors Albiñana i Sugrallés respectivament.²⁹

A partir de maig de 1917 la situació política espanyola es va degradar amb la dimissió del comte de Romanones. Pel juliol es van produir enfrontaments a Catalunya entre l'exèrcit i diversos grups autonomistes i republicans. La posició del Govern de Madrid era nítida enfront de la qüestió catalana, i considerava el nacionalisme català com un dels principals problemes de la política espanyola. En el seu discurs al Senat de 16 de juny de 1916, el comte de Romanones ja

28. TRENC; RAILLARD (1986), p. 137-138.

29. *Expediente Emmanuel Brousse*, Ministeri d'Estat, 21 de desembre de 1917.

havia afirmat que mai no consentiria que Catalunya es convertís en una colònia humiliada de l'estranger, en referència a França.³⁰

D'aquesta manera va triomfar la política del Govern francès de moderació, enfront del grup rossellonès partidari d'una acceptació del nacionalisme català i de les seves reivindicacions. Com va assenyalar el cònsol francès Édouard Gausson a Barcelona, convenia mantenir una actitud prudent a l'hora de manifestar «nuestros sentimientos» cap als catalans, els quals es posarien sempre del costat de França per poder pressionar el Govern de Madrid i així defensar els seus privilegis polítics i econòmics. Els catalans pensaven, com els assistents a l'expedició a Perpinyà el 1916, que la guerra conduiria al triomf de les petites nacionalitats, entre elles la catalana.³¹

L'ACTUACIÓ DEL GOVERN ESPANYOL I LA NEGACIÓ DEL VISAT

En el període de 1918 a 1923 el Ministeri d'Estat espanyol va dur a terme un seguiment particular de les actuacions de Monsieur Brousse a França i a Catalunya en particular, a través de l'ambaixada espanyola a París i el consolat de Perpinyà. El 8 de març de 1918 el conseller de l'ambaixada espanyola a París, José María Quiñones de León, es va sorprendre que Mr. Brousse sol·licités el visat del seu passaport que el cònsol d'Espanya a Perpinyà li havia denegat seguint les instruccions del ministre d'Estat, Eduardo Dato, marquès d'Espígols, amb motiu de la invitació realitzada per l'Assemblea anual de Comerç francesa que s'anava a realitzar a Barcelona sota la presidència de Mr. Thierry, ambaixador de França a Madrid. Mr. Pams i el prefecte del Departament dels Pirineus Orientals, per la seva banda, li van insistir que concedís el visat del seu passaport. El 8 de març va rebre el Ministeri d'Estat un telegrama dels senyors Albert Rusiñol i Pere Rahola, demanant-li també que es permetés a Mr. Brousse entrar a Espanya, en no existir motiu justificat per impedir el seu viatge. El ministre els va contestar i va comunicar a l'ambaixada espanyola que per les circumstàncies especials i la situació política li havia facilitat la seva entrada a Espanya.

Aquest incident va transcendir a la premsa perquè Mr. Brousse, juntament amb el seu fill de 17 anys, van ser retinguts per les autoritats policials espanyoles

30. *Ibidem*, p. 146.

31. *Ibidem*, p. 148.

a l'estació de Portbou. *La Publicidad* de Barcelona de 13 de març refereix que aquest fet era un error en tractar-se d'un diputat francès amic d'Espanya, per la qual cosa el Govern rectificaria. Per la seva banda *El Diluvio*, d'aquesta data, insistia en els mateixos termes: l'acció era fruit de maniobres calumnioses contra la seva persona i gràcies a les pressions de personalitats de Barcelona s'havia solucionat el problema. L'arribada de Brousse a aquesta ciutat el 10 de març va ser apoteòsica segons *L'Indépendant des Pyrénées Orientales*. Va ser rebut pels senyors August Pi i Suñer (diputat per Figueres) i Josep Puig i Cadafalch, president de la Mancomunitat de Catalunya, el comte de Sert i els seus fills, els artistes Ramon Casas i Ricard Canals, Romà Jori, director de *La Publicidad* i nombrosos francesos residents a la ciutat. Mr. Brousse també va visitar Tarragona i va mantenir una entrevista amb el seu arquebisbe Antolín López Peláez.³²

Mr. Brousse va presentar un escrit de protesta a l'ambaixador d'Espanya a París pel succeït, datat el 19 de març. En ell també es refereix a les mesures que van prendre les autoritats espanyoles contra la seva persona a l'agost de 1917 quan va anar a visitar el seu amic Joan Ventosa i Calvell a Puigcerdà, que no podia ser persona perillosa en haver estat ministre de Finances del Govern espanyol. Tampoc era cert que el seu fill Emmanuel de 17 anys hagués visitat en cinc ocasions Puigcerdà per portar unes cartes seves dirigides a polítics espanyols. No entenia l'oposició del cònsol espanyol a Perpinyà al fet que es negués a visar el seu passaport, i li recriminava a l'ambaixador el no haver-li contestat als telegrams que li va enviar el 7 de març de 1918. De la mateixa manera li confirmava que pensava tornar a Barcelona el 15 d'abril per recollir el seu fill Jean, que pensava fer el viatge de nuvis a aquesta ciutat.³³

Per la correspondència mantinguda amb l'ambaixador espanyol a París, es dedueix que van ser les pressions dels seus amics catalans, entre ells Martí Inglés, diputat republicà federal per Figueres, membre de la Mancomunitat de Catalunya, i no l'inspector de policia Sr. Trincado com deia la premsa, qui va aconseguir el permís perquè Mr. Brousse creués la frontera i pogués arribar a Barcelona. Tampoc sabia si la policia espanyola deixaria passar els seus tres fills a Espanya, en tenir-ho prohibit per les autoritats. El ministre d'Estat Eduardo Dato va donar al final les ordres oportunes perquè els seus fills poguessin entrar a Espanya. El mateix Francesc Cambó, ministre de Foment, va dirigir una

32. *Expediente Emmanuel Brousse*, núm. 32, París, 25 de març de 1918.

33. *Ibidem*, núm. 21, París, 21 de març de 1918.

carta a Eduardo Dato, demanant-li que no se li dificultés al Sr. Brousse els seus viatges a Barcelona.³⁴ La resolució no es va fer efectiva fins a mitjan abril. Entre la documentació es troben diversos telegrams i cartes creuades entre el cònsol espanyol a Perpinyà, l'ambaixada espanyola a París, el ministre d'Estat Eduardo Dato i el d'Afers Estrangers francès M. Stephen Pichon.³⁵ Després de la visita de Brousse a Barcelona en el mes d'abril, va realitzar el 28 de maig una excursió a Puigcerdà, acompanyat pel prefecte dels Pirineus Orientals i el senador Mr. Vilar.³⁶

El 15 de desembre de 1918 Mr. Brousse va dirigir una carta a l'ambaixada espanyola a París per informar-se de si es mantenia l'ordre d'expulsió o detenció que pesava sobre ell o si havia estat derogada, perquè pensava realitzar un viatge a Espanya i no volia veure's amenaçat de tal perill. L'endemà, el comte de Romanones, ministre d'Estat, transmeté per telègraf a París que no existia cap ordre de detenció o expulsió ni propòsit del Govern espanyol de dictar-la. La situació de Catalunya era preocupant per l'agitació social i política existent. Mr. Brousse va arribar a Barcelona el 27 de desembre i es va reunir de forma secreta amb Francesc Cambó el 31 a la casa de Consol Miret de Martel al carrer Balmes. El governador de Barcelona va ordenar una vigilància estreta dels seus moviments i de la Sra. Miret. A París s'esperava l'arribada de Francesc Cambó per seguir les converses que havia iniciat Joan Ventosa i Calvell, que havia estat ministre de Finances i era el seu braç dret. Al llarg de gener de 1919 Mr. Brousse va realitzar de nou dos viatges a Barcelona. A primers d'aquest mes, amb l'objecte d'entrevistar-se amb enginyers espanyols en relació amb la construcció de la carretera entre Portbou i Cerbère i fixar el punt d'enllaç de les carreteres de Llançà a Portbou i d'aquí a Portvendres.³⁷

El problema polític català s'havia exacerbat segons *L'Indépendant* en reclamar l'Assemblea de parlamentaris catalans i la Mancomunitat un estatut d'autonomia. Aviat van sorgir divergències entre els parlamentaris regionalistes, republicans i sindicalistes, encara que el Govern espanyol pensava mantenir l'ordre per damunt de tot i canalitzar la solució autonòmica per vies legals,

34. *Ibidem*, núm. 26, 29 de març de 1918.

35. *Ibidem*, núm. 28, 30, 31, 33, 34, 35, 36, 1-15 d'abril de 1918.

36. *Ibidem*, núm. 37, telegrama 27 de maig de 1918.

37. *Ibidem*, núm. 38 i 39, 15 i 16 de desembre de 1918. Telegrames xifrats, París, Madrid, 9 i 10 de gener de 1919 (núm. 43 i 44).

d'harmonia i concòrdia. Francesc Cambó havia assegurat al Govern de Madrid que la solució de l'estatut no se sostrauria a les Corts.³⁸

L'Indépendant des Pyrénées Orientales del 22 de desembre de 1918 es refereix a l'actuació a París de Joan Ventosa i Calvell per aconseguir el suport del seu Govern als plantejaments polítics de la Lliga. La seva presència a la capital gal·la va motivar l'arribada precipitada del comte de Romanones, llavors president del Govern, que va ser rebut pel Consell municipal de París i pel president de la República. A l'àpat celebrat en el palau de l'Elisi, Romanones va parlar amb Clemenceau i amb el ministre d'Afers Estrangers Mr. Pichon, assegurant-li aquests que França no recolzaria el moviment catalanista i intentarien influir en l'ànim de quants simpatitzaven amb els catalanistes. Una altra cosa més difícil era influir en la premsa del Departament dels Pirineus Orientals. Per la seva banda, l'ambaixador espanyol a París va fer diverses gestions sobre aquest tema: es va entrevistar amb Mr. Pichon, qui li va confirmar que evitaria la presència del mariscal Joffre a la festa prevista pel Centre Català al gener. També va veure Mr. White, antic ambaixador dels Estats Units a París, que va formar part de la delegació de la Conferència de Pau. Aquest li va garantir que plantejaria al president Wilson la posició d'Espanya front a la reivindicació catalana.³⁹

La propaganda catalanista a París

Cal tenir en compte que la propaganda catalanista a París va ser molt activa aquests mesos a través de manifestacions i escrits a la premsa, dirigits especialment al president americà Wilson en referència al tema de les nacionalitats. Entre els periòdics destaca el *Butlletí del Comitè de fraternitat amb els voluntaris catalans*, la secretaria del qual es trobava a Barcelona, Passeig de Gràcia núm. 41, i la impremta al carrer València núm. 210. El ministre d'Estat va encarregar a l'ambaixador espanyol a París que fes saber al president Wilson, per conducte del coronel Hausse, que no rebés a la comissió enviada des de Barcelona, que demanava l'anul·lació del Tractat d'Utrecht. La seva petició la justificava per tractar-se d'una maniobra política interior de la qual havien d'inhibir-se els governs amics estrangers. També havia de fer gestions davant el Govern francès perquè prohibís als voluntaris catalans que concorreguessin a festes i banquets

38. *Ibidem*, Ministeri d'Estat, telegrams xifrats, 15 i 16 de desembre de 1918.

39. *Ibidem*, telegrama xifrat, París 1 de gener de 1919.

amb motiu de la victòria aliada, perquè podien manifestar sentiments polítics catalanistes i antiespanyols.⁴⁰ A la festa, prevista el dia 26 de gener al Centre Català de París, a la qual estava convidat el mariscal Joffre, els voluntaris catalans pensaven portar una bandera catalana per rememorar la batalla de Verdun.⁴¹

De fet es va ajornar la data perquè poguessin venir comissions de Barcelona i al final van acudir dos-cents voluntaris espanyols. A la seva arribada, el 31 de gener, va caldre improvisar un menjar al Centre Català, presidit pel president de la Cambra de Comerç d'Espanya, en la qual es van pronunciar visques al rei. Quan el president del Centre Català va pronunciar un «Visqui Catalunya!» es van produir protestes i gairebé un xivarri. L'ambaixador espanyol José Quiñones de León no va donar publicitat de l'ocorregut a la premsa francesa, per evitar establir diferències entre els voluntaris catalans i els de la resta d'Espanya.⁴² Dos mesos després, a primers de març, van ser condecorats amb la medalla d'honor concedida per la Mancomunitat de Catalunya el Comitè de voluntaris catalans de Barcelona, diverses autoritats de Perpinyà, els senyors E. Brousse (diputat),

40. La xifra de dotze mil voluntaris catalans que assenyalen els documents és exagerada, tan sols serien uns mil d'un total de cinc mil espanyols. Sobre aquesta qüestió remeto als treballs de David MARTÍNEZ FIOL (1991), *Els «voluntaris catalans» a la gran guerra (1914-1918)*, Abadia de Montserrat; «Identidades cruzadas, Identidades compartidas: españolidad y catalanidad en los voluntarios españoles de la Gran Guerra», *Rúbrica contemporánea*, vol. 4, núm. 7, 2015, p. 77-99; també el realitzat per Joan ESCULLES; David MARTÍNEZ FIOL (2014), *12.000! Els catalans a la Primera Guerra Mundial*, Barcelona, Ara Llibres.

Crida l'atenció que Georges Brousse, fill d'E. Brousse, portat per la seva exaltació nacionalista, assenyalava quinze mil voluntaris i afirma que l'organització del contraespionatge francès a Catalunya durant la guerra va recaure exclusivament en catalans. Vegeu *La question Catalane*, Perpinyà, 1928, Impr. L'Indépéndant, p. 44-45.

41. *Expediente Emmanuel Brousse*, telegrames xifrats, Madrid, 28 i 30 de desembre de 1918.

El Centre Català estava situat al carrer Valois núm. 9 i el presidia Pere Balmaña. Segons els informes de la Direcció General d'Ordre Públic, es tractava de Pedro José Beito, nascut a Barcelona el 23 de setembre de 1869, casat, amb dues filles. Vivia al carrer Roquepine núm. 9, i treballava a la sastreria de Kriegck. Afiliat a la maçoneria, l'any 1901 havia fundat el Centre Català de París, societat recreativa i de socors mutus, del qual n'era el president. Balmaña tenia relació amb bastants parlamentaris francesos de l'esquerra, principalment amb Emmanuel Brousse. Amb ells havia realitzat diversos viatges de propaganda per Espanya, amb la finalitat de crear un corrent de simpatia a favor dels aliats. El 7 de juliol de 1916 va organitzar un banquet al restaurant Weber del carrer Royal de París, amb trenta socis del Centre Català, entre ells E. Brousse, per canviar impressions sobre la marxa de la guerra i del que podia fer el Centre per afavorir la causa de França.

42. *Ibidem*, telegrama xifrat, París, 31 de gener de 1919.

Denis (alcalde), De Lavenne de Choulot (coronel), dos periodistes i diversos membres de la Societat d'Estudis Catalans.⁴³

El 5 de juliol de 1919 els socis del Centre Català es van reunir al carrer Valois per celebrar la signatura de la pau. Balmaña va pronunciar un discurs donant les gràcies a tots aquells que havien contribuït al seu assoliment. Es va acordar enviar una carta d'agraïment al president del Govern francès, M. Clemenceau, per la labor que havia realitzat i per haver aconseguit la signatura de la pau, imposada als alemanys.

Els articles de Brousse incomoden el Govern espanyol

Al llarg de gener de 1919, Mr. Brousse va publicar diversos articles a la premsa francesa que van incomodar el Govern espanyol. El periòdic *L'Intransigent* de l'11 de gener recull un llarg article sobre el problema català. En tornar del seu viatge a Barcelona, on va contactar amb diverses personalitats catalanes, assegura que l'opinió pública, contra el que diuen els periòdics madrilenys, és unànime en favor de l'autonomia, i la ciutat està confiada, treballant febrilment enmig d'una ostensible alegria. Si es va produir algun incident, el fet es va deure als excessos de la policia, que està mal dirigida. Insisteix que no hi ha divisió entre els catalans respecte a les reivindicacions: regionalistes (Cambó, Ventosa, Rahola), socialistes (Besteiro i Caballero), republicans (Marcel·lí Domingo i els federals Rodès, Moles i Pi i Sunyer), el liberal Alfons Sala, el conservador Fournier i els carlistes Batlle i Trias. Tots estan d'acord en la solució que s'ha de donar al problema català. Fa notar l'entusiasme dels joves, especialment els escolars, i el suport dels artistes, intel·lectuals i obrers, que reivindiquen l'autonomia completa i un Parlament sobirà. Afegeix que tot s'efectuarà en el major ordre i sense violències, i si es produeixen esdeveniments greus seran provocats per Madrid. Sosté que els catalans són tenaços i freds. Comparant-los amb els bretons, no dubta per això que arribaran fins al final. També es refereix a la censura que exerceix el Govern contra l'Agència Havas, representada a Barcelona per un ardent francòfil, Claudi Ametlla. Finalitza l'article manifestant que els francesos no han de barrejar-se als debats d'ordre interior que afecten Espanya, però no han d'oblidar mai que Catalunya ha estat des del principi de

43. *Ibidem*, despatx núm. 345, París, 24 de març de 1919.

la guerra l'amiga fidel de França, que ha treballat per aprovisionar-la i que dotze mil dels seus fills han vessat la seva sang sobre els fronts de batalla.⁴⁴

El periòdic *L'Indépendance des Pyrénées Orientales* del 15 de gener de 1919 inclou un telegrama amb el títol *El terror rojo* en el qual afirma que l'any anterior havien estat assassinats més de 60 patrons de fàbriques, contramestres i esquiroles, entre els quals un cap de cuina francès, que havien estat al servei dels aliats. No s'havia arrestat ningú, la policia –dirigida per Bravo Portillo– deixava fer i els alemanys no eren aliens a aquest moviment terrorista. En el mateix periòdic es diu que Mr. Brouse havia exigint del ministre d'Afers Estrangers que l'ambaixador francès a Madrid intervingués davant el Govern espanyol. Si no es prenen tals mesures, estava disposat com a diputat a fer una interpel·lació al Govern per salvar els interessos francesos a Barcelona.⁴⁵

Le Télégramme de Tolosa de Llenguadoc de 17 de gener de 1919 recull la mateixa informació amb el títol *Des nuits rouges a Barcelone*, en relació als atemptats ocorreguts a la ciutat contra francesos o francòfils i la petició d'E. Brouse perquè el ministre francès d'Afers Estrangers intervingués davant el Govern espanyol per a la seva seguretat.⁴⁶ Les dades, no contrastades, segons el vicecònsol d'Espanya a Tolosa de Llenguadoc, no eren certes i provocaven l'animadversió contra els espanyols.⁴⁷ El Govern espanyol no va acceptar els comentaris i l'actitud de Mr. Brouse per la falsedat de la informació i va presentar les seves queixes a través de la via diplomàtica:

Enterado de dichas comunicaciones encarezco a V. E. (embajador) que se sirva llamar la atención del Gobierno francés sobre el espíritu que produ-

44. *L'Intransigent*, 11 de gener de 1919.

45. *Expediente Emmanuel Brouse*, núm. 955, París, 24 de desembre de 1918.

46. *Le Télégramme*, 17/01/1919. *Expediente Emmanuel Brouse*, ambaixada d'Espanya a París, despatx núm. 101.

47. Certament aquestes xifres són exagerades. L'estudi d'Albert Balcells confirma que entre el 1918 i el 1923 nou-cents cinquanta persones patiren atemptats o els efectes, i resultaren morts dos-cents seixanta-un. L'espiral de violència va anar en ascens: vint víctimes (entre morts, ferits i il·lesos) en el mes de novembre de 1918; vint-i-set el mes de juliol de 1920; quaranta-nou l'octubre del mateix any; vuitanta el juliol de 1921 i quaranta-vuit el març de 1923. Vegeu Albert BALCELLS (2004), *Catalunya contemporània*, Barcelona, L'esfera dels llibres, p. 733. Maria Amàlia Pradas Baena assenyala en el seu estudi un total de 351 morts entre 1918 i 1923. Vegeu Maria Amàlia PRADAS BAENA (2003), *L'anarquisme i les lluites socials a Barcelona 1918-1923: la repressió obrera i la violència*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

ANTONI MOLINER PRADA

cen esas falsas informaciones de prensa así como la actitud que toma constantemente el diputado M. Brousse, debiendo V. E. confirmar á ese Ministerio de Negocios Extranjeros las manifestaciones que este Departamento ha hecho al Embajador de Francia en Madrid contestando á una Nota en que N. Alapetie llamó la atención del Gobierno de S.M. sobre la situación de Barcelona.⁴⁸

L'Heure de París recull el 17 de gener un llarg article d'E. Brousse, titulat «L'Heure de la Catalogne», sobre la situació de Barcelona i la qüestió catalana. En un to dramàtic exposa la situació de violència que s'observa a la ciutat en aquest mes en aparèixer elements de la Liga Patriótica Española que enfervoreixen els ànims amb crits de «¡Viva España!». Uns cinquanta individus d'ells, alguns oficials de l'exèrcit, van provocar incidents en el teatre de les Novetats. A la Universitat també s'havien produït enfrontaments amb els estudiants, mentre la policia protegia els pertorbadors. Eren majoria els catalans partidaris de l'aprovació del projecte d'autonomia afavorit per la Mancomunitat. Brousse afirma que un senador, que no era catalanista, havia afirmat que es reproduïa de forma exacta l'aixecament del segle XVII, la dita «Guerra dels segadors». En tot cas, si el Govern prohibia l'Assemblea de parlamentaris i suspenia les garanties constitucionals, els parlamentaris catalanistes es reunirien a Madrid a les Corts per resoldre al problema català, i si no es donava una solució el Govern hauria d'utilitzar la violència. Romanones devia dimitir i el rei solament tenia dues solucions: donar satisfacció als catalans o una dictadura militar germanòfila que hauria de governar Catalunya com un país conquerit.⁴⁹

L'actitud de Mr. Brousse va provocar una dura reacció del Govern espanyol, després de conèixer el telegrama que li va enviar l'ambaixador Quiñones des de París, el text del qual diu així:

El diputado M. Brousse, que no ceja en su activa y resuelta propaganda catalanista, empleando para ella y para intervenir por consecuencia en la política interior de España cuantos medios están a su alcance, continúa publicando en los periódicos violentos artículos contra el Gob. de S.M. en los que hay ataques a nuestro ejército. En el último de ayer [...] pide a Francia

48. *Expediente Emmanuel Brousse*, despatx núm. 48, Madrid, 3 de febrer de 1919.

49. *L'Heure*, 27 de gener de 1919. *Expediente Emmanuel Brousse*, ambaixada d'Espanya a París, despatx núm. 107.

que no se desintere de Cataluña afirmando que ha sido en España el único sostén de los aliados. Traza con notoria exageración el cuadro de los sucesos de Barcelona, cita casos de verdadera barbarie que atribuye a la policía y a los oficiales del ejército, se dice insultan a Francia en forma odiosa; añade que esos hechos no pueden darlos a conocer la prensa española por estar amordazada por la censura. Anuncia la huelga de todos los Ayuntamientos catalanes si no se le da a Cataluña, la región más próspera y culta de España la autonomía más completa y sostiene que negarlo que se gobierne así misma sería colocarla fuera del derecho moderno y desconocer el principio fundamental de la sociedad de las naciones y del programa de Wilson en virtud del cual ningún pueblo grande o pequeño, debe vivir un régimen unánimemente repudiado.⁵⁰

L'ambaixador Quiñones va continuar enviant al ministre d'Estat informes dels articles que publicava Mr. Brousse en diaris francesos, incidint en els temes referits no només a Catalunya i a Espanya, sinó també al Marroc. Tals documents periodístics, en la seva opinió, «ponen de manifiesto la perseverancia y la violencia con que el señor Brousse continúa su campaña con relación a cuestiones que afectan á España, tanto a su política internacional como á su política interior». Estava persuadit que, tractant-se d'un diputat, no era possible una intervenció eficaç per posar terme a aquesta propaganda.⁵¹

Entre altres articles cal destacar l'entrevista que va realitzar I. Santiago a E. Brousse al periòdic *El Obrero Español* (8 de febrer de 1919) de la Confederació General del Treball, sobre l'opinió que tenia dels espanyols emigrats a França. Segons ell, eren veritablement indispensables pels treballs que realitzaven en la recol·lecció de collites en el Midi i en la Cerdanya. Enfront d'altres opinions contràries als emigrants espanyols difoses en el periòdic *La Seconde Patrie*, Brousse ressalta que «el obrero español es laborioso, económico, consciente de sus deberes, sobrio y honrado». El que més va incomodar de l'entrevista l'ambaixador i les autoritats espanyoles era el que deia respecte al maltractament que rebien els emigrants a la frontera, per les formalitats que havien de fer, retardant la seva entrada, i pels diners que havien de pagar a la policia.⁵² Quant

50. *Expediente Emmanuel Brousse*, telegrama xifrat núm. 49, París, 9 de febrer de 1919.

51. *Ibidem*, despatx núm. 50, París, 11 de febrer de 1919.

52. El periòdic *L'Indépendant des Pyrénées Orientales* de 7 de febrer de 1919 recull diversos escàndols, referits als emigrants espanyols a la frontera. En el trajecte de Figueres a Portbou, la

al futur estatut del Marroc, que la Conferència de Pau havia de resoldre, manifestava la seva opinió que Espanya havia d'abandonar el seu territori per la seva incapacitat de colonitzar-ho i solament establir certs privilegis econòmics per als espanyols allí establerts.⁵³

En el periòdic *L'Heure* va publicar diversos articles. El de 8 de febrer de 1919 es refereix als greus esdeveniments de Catalunya. Reitera la seva idea que el que succeïa Catalunya importava molt a França, per haver sostingut la causa de l'Entesa, i perquè era la província «más industrializada y más inteligente de España». Es refereix també a l'Assemblea de representants dels municipis de Catalunya reunits el 26 de gener, recolzats per diputats i senadors de tots els partits polítics d'esquerres i dretes. Tots ells recolzaven l'autonomia catalana i si el Govern central no acordava una solució, *ipso facto* els municipis es declararien en vaga. L'adhesió i l'entusiasme de la població es podia veure als carrers de Barcelona, malgrat les activitats de la Liga Patriótica ja referides. Finalment denuncia fets violents, com la mort d'un obrer catalanista per un cop al clatell; el cop de puny que un policia va donar a una dona al pit per portar una bandera catalana; i la càrrega policial el 24 de gener al capvespre a les Rambles contra els pacífics vianants. En qualsevol cas, els periòdics espanyols no informaven d'aquests successos per la censura existent.⁵⁴

En l'article «L'agitation en Espagne. Les grèves de Barcelone», publicat el 9 d'abril, denuncia la brutalitat del militarisme exacerbada en les intervencions contra els catalans en els disturbis de gener i febrer, i afirma que el seu objectiu era impedir el progrés de l'autonomia de Catalunya. En tancar el Parlament el comte de Romanones, es va declarar la vaga general a Catalunya. En menys d'un any van ser assassinats a Barcelona un centenar d'empresaris, contramestres i obrers, alguns d'ells francesos. Els instigadors d'aquests fets violents van ser els

policia pujava als vagons del tren i els requisava els documents dels contractes que portaven els obrers i no els els retornava fins que no pagaven la propina, entre 35 i 50 francs. El 21 de gener els policies van exigir 35 francs per retornar-los els papers a tres obrers d'Albacete i Múrcia. L'escàndol era tan gran que el mateix Govern espanyol havia enviat a Portbou un alt funcionari per obrir un expedient per aquest assumpte.

53. *El Obrero Español*, 8 de febrer de 1919.

54. *L'Heure*, 8 de febrer de 1918.

La bandera catalana que portaven els manifestants era la quadribarrada amb un estel enmig d'un triangle blau, inspirada en la de Cuba.

alemanys residents a la ciutat. Espanya devia vetllar pels interessos francesos i dels aliats en la gran guerra.⁵⁵

«Choses d'Espagne», article d'E. Brousse publicat en el periòdic *Le Petit Marseillais* (2 d'abril de 1919) i en *L'Indépendant des Pyrénées Orientales* (16 d'abril de 1919), és la prova fefaent segons l'ambaixador Quiñones de la mala fe del seu autor. La seva tesi és que després de cada elecció, o moviment favorable als catalans, al moment es declara una vaga general. A l'agost de 1917, per impedir l'autonomia de Catalunya, l'agitació obrera va declarar una vaga general. A l'any següent les indústries i fàbriques de Barcelona, principalment de francesos o d'aliats, es van veure sumides en un règim de terror: vuitanta assassinats entre patrons, contramestres i esquirols en una setmana. Enmig del terror, avança la propaganda anarquista i bolxevic entre la massa d'obriers analfabets. Barcelona s'ha convertit en la ciutat de les bombes. La vaga de la companyia elèctrica la Canadenc, de primers de març, va acabar amb la capitulació del Govern davant els sindicalistes. Darrere de tot, com en l'època de la guerra, s'amaguen els alemanys, veritables instigadors de les vagues i dels assassinats. I finalitza l'article amb una trucada d'atenció davant el perill bolxevic que és a les portes.⁵⁶ Les mateixes idees apareixen en l'article «En Espagne. Autour d'une démission», que va ser censurat per a la seva publicació als periòdics de Barcelona *La Publicidad* i *El Diluvio*, i es va difondre a través de *L'Indépendant des Pyrénées Orientales* el 15 d'abril. Uns tres-cents exemplars es van distribuir clandestinament a Barcelona, Girona i Figueres.⁵⁷

Enfront de les opinions del diputat E. Brousse, el corresponal de la *Gazette de Lausanne* a Madrid, Albert Mousset, en el seu article de 3 de gener titulat «L'agitation séparatiste et républicaine en Espagne», fa una anàlisi de la història del moviment catalanista, assenyalant que van començar per demanar l'autonomia administrativa i, aprofitant les circumstàncies, amb motiu de la guerra europea i les declaracions del president Wilson, reclamen ara l'autonomia política. Insinua que la majoria del país és contrària a fer concessions als catalanistes, i reconeix que fins i tot a les províncies catalanes solament és una minoria la que agita aquesta postura, com al País Basc, però que és tanta la

55. *L'Heure*, 9 d'abril de 1918.

56. *Expediente Emmanuel Brousse*, despatxos núm. 401 i 421, París, 8 i 11 d'abril de 1919.

57. *Ibidem*, annex al despatx núm. 474 del cònsol d'Espanya a Perpinyà.

passivitat del públic que el Govern trobarà en l'opinió una aprovació platònica, però no un segur suport.⁵⁸

La negació del visat (abril de 1919)

Davant l'actitud reiterada d'E. Brousse, el Govern espanyol va donar ordres el 10 d'abril de 1919 perquè l'ambaixada a París i el consolat de Perpinyà s'abstinguessin de visar el seu passaport quan ho sol·licités per entrar a Espanya. I va encarregar al representant diplomàtic a París que manifestés al Govern francès que no s'estranyés que considerés desagradable i inoportuna la seva presència en territori espanyol.⁵⁹ Al mateix temps el Govern va prendre les mesures oportunes per evitar que Mr. Brousse utilitzés un passaport col·lectiu o intentés passar pel pas fronterer del Pertús, on la policia era poc exigent en matèria de passaport.⁶⁰

Tals mesures, i el decidit criteri del Govern espanyol, van exacerbar les ires de Mr. Brousse, que va amenaçar d'ocupar-se sense parar al Parlament francès d'aquest assumpte, així com també de l'actitud que atribuïa al Govern espanyol pel que fa a la premsa germanòfila i els desertors francesos. El ministre d'Estat, Manuel González Hontoria, va creure convenient no derogar les mesures adoptades fins que els fets demostrassin que el diputat francès no publicqués en la premsa articles amb intenció clara de desacreditar a Espanya.

La veritat és que Brousse va demanar autorització al consolat de Perpinyà per traslladar-se a Figueres el diumenge 4 de maig i assistir a una reunió entre autoritats espanyoles i franceses i les forces vives de la comarca, en relació amb la construcció del ferrocarril elèctric de Perpinyà a aquella ciutat.⁶¹ L'activitat diplomàtica va ser intensa en els dies previs. Les notes creuades entre el consolat de Perpinyà, l'ambaixada de París, el Ministeri d'Estat i el de la Governació ratifiquen la prohibició de la seva entrada a Espanya, enfront de les pressions rebudes de polítics catalans, entre ells el senador Carles Cusi i el diputat August Pi i Sunyer. L'actitud del Govern va ser inamovible: no procedia la derogació de

58. *Gazette de Lausanne*, 3 de gener de 1919.

59. *Expediente Emmanuel Brousse*, telegrams xifrats (núm. 52, 56, 57, 58 i 59) de 18 de febrer i 10, 11, 13 i 14 d'abril de 1919.

60. *Ibidem*, Ministeri d'Estat, «Minutas», Madrid 5, 6 i 8 de maig de 1919.

61. *Ibidem*, annex al despatx núm. 480, Perpinyà, 26 d'abril de 1919.

les mesures preses a l'abril i el viatge a Figueres no el podia realitzar el diputat francès.⁶² Sí que consta que el mateix dia 3 de maig, el cònsol de Perpinyà va concedir al seu fill Jean Brousse el visat per poder desplaçar-se a Figueres.⁶³

Enmig d'aquesta polèmica, Mr. Brouse va publicar un article en els periòdics *Le Journal* (5 de maig) i *L'Indépendant des Pyrénées Orientales* (10 de maig) referent als vaixells francesos torpedinats durant la guerra pels alemanys a les costes espanyoles; afirmava que el Govern d'Espanya devia indemnitzar França per les pèrdues que aquests incidents li havien ocasionat.⁶⁴

E. Brousse va prosseguir a la fi de maig amb la seva ofensiva davant Mr. Pichon i l'ambaixador gal a Madrid perquè aquest fes gestions davant el ministre d'Estat espanyol Manuel González Hontoria i canviés la seva actitud. Diversos articles publicats en el periòdic *La Hora*, declaradament germanòfil, ofenien França i als aliats. L'ambaixador francès s'entrevistà amb el comte de Romanones per analitzar les conseqüències negatives que podien sorgir per a tots dos països davant l'afer Brousse i les seves intervencions apassionades en la premsa i en la cambra francesa.⁶⁵ Gràcies a la insistència de Mr. Pichon, i com a testimoniatge de personal consideració, el marquès de Lema va autoritzar el 7 d'agost l'ambaixador a París perquè permetés l'entrada a Brousse a Espanya, per assistir a la inauguració oficial del primer tram de ferrocarril transpirinenc de Ripoll a Ribas. Al mateix temps es va encarregar a l'ambaixador a París, José María Quiñones de León, que fes saber a Mr. Pichon que el Govern de S. M. tindria veritable satisfacció, si canviava la conducta el diputat francès, de permetre-li una autorització general d'entrada.

La visita del mariscal Joffre a Barcelona el maig de 1920

La visita del mariscal Joffre, heroi de la batalla del Marne, es va iniciar a la fi d'abril a Madrid, on va ser rebut pel rei Alfons XIII, i l'1 de maig es va traslladar a Barcelona. El mariscal, natural de Ribesaltes, al Rosselló, era molt

62. *Ibidem*, telegrams núm. 52, 60, 65, 123, 134 i 421, de 2 i 3 de maig de 1919.

63. *Ibidem*, telegrama núm. 469 de 4 de maig de 1919.

64. «A propos des torpillages sur les côtes espagnoles. Qui doit payer?», *L'Indépendant des Pyrénées Orientales*, 10 de maig de 1919.

65. *Expediente Emmanuel Brousse*, telegrams xifrats núm. 558, 563, 606 i 610, de 29 de maig de 1919.

benvolgut pels catalans, sobretot pels cercles nacionalistes radicals i republicans. A l'estació del passeig de Gràcia va ser rebut per les autoritats; la banda del regiment Vergara va interpretar *La Marsellesa* i es van pronunciar visques al mariscal. En passar pels carrers de Barcelona, va ser aplaudit per una multitud de persones, amb banderes catalanes, espanyoles i franceses. A la Rambla, a l'altura de la plaça del Teatre, es van sentir crits de «Visca Catalunya lliure!», es cantà l'himne *Els Segadors*, i es va produir una càrrega de la policia. En arribar al passeig de Colom, la comitiva es dirigí a Capitania General, on l'esperava un grup de mutilats de guerra. Després va visitar el Govern Militar, l'Ajuntament i el Palau de la Generalitat. En el seu discurs, l'ambaixador francès es va referir a les gestes dels voluntaris catalans a la guerra. A la sortida a la plaça de Sant Jaume, de nou es van produir disturbis i una càrrega policial. Després d'assistir i presidir la festa dels Jocs Florals, el mariscal va abandonar la ciutat el 6 de maig.⁶⁶

Mr. Brousse va pretendre situar-se a l'ombra de Joffre, formant part de la comitiva del mariscal, per ressaltar d'aquesta manera la seva presència a Barcelona. El marquès de Lema (ministre d'Estat) va adoptar el criteri sustentat per l'ambaixador Quiñones de León, que no volia crear dificultats. Mr. Brousse havia d'anar a Barcelona sense semblar que el seu viatge havia estat imposat, i allí es trobaria amb Joffre com a resultat d'una coincidència.⁶⁷ Per això li va atorgar el visat del seu passaport. No obstant, l'ambaixador va negar el visat a Mr. Francis Ayrol, al·legant que –com a redactor de *L'Indépendant des Pyrénées Orientales*– seguia la consigna de no publicar res que pogués ser d'alguna manera favorable a Espanya, i en canvi incloïa amb freqüència articles contraris o ofensius a aquest país, a la corona i al seu Govern.⁶⁸ Tampoc no li va facilitar el passaport al súbdit espanyol i periodista Roberto Subirós, que l'havia sol·licitat per raons semblants.⁶⁹

66. Joan SAFONT (2013), «La visita del mariscal Joffre a Barcelona», *L'Avenç*, núm. 392, p. 50.

67. *Expediente Emmanuel Brousse*, núm. 92 bis, carta de l'ambaixador Quiñones de León al marquès de Lema, París, 17 d'abril de 1920.

68. Entre els articles publicats destaquen «Lettre ouverte à Sa majesté Alphonse XIII de Habsbourg» i «Visca Catalunya». El primer provocà la protesta de l'ambaixada espanyola davant el Ministeri d'Affers Estrangers de França. *Expediente Emmanuel Brousse*, núm. 93 bis, *Solicitud instrucciones acerca de visado pasaportes*, París, 19 d'abril de 1920.

69. Subirós havia publicat un altre article titulat «Conflit de Races» que fou considerat contrari als interessos d'Espanya.

Davant tal negativa, els periodistes francesos Mr. Albert Bausil i Jules Escarguel van publicar diversos articles, considerats injuriosos contra Espanya i el monarca Alfons XIII, a *L'Indépendant des Pyrénées Orientales* (30 d'abril i 1 de maig de 1920), *Le Coq Catalan* (1 de maig et 1920) i *La Renaissance Catalane* (30 d'abril de 1920). Bausil va titular el seu article a *Le Coq Catalan* «Pourquoi je ne vais pas à Barcelone», en el qual reconeix que la festa en honor del mariscal Joffre no s'havia d'explotar en benefici de reivindicacions polítiques, encara que entenia que els separatistes catalans tenien sobrats motius per avorrir al seu Govern i els seus *manejos* germanòfils.⁷⁰ El cònsol espanyol a Perpinyà, Juan M. Bel, sabia que Bausil volia traslladar-se a Figueres a les festes que s'iniciaven el 3 de maig, i va rebre al seu despatx al professor Jean Amade, de la Facultat de Lletres de la Universitat de Montpeller, que va intercedir per Bausil, oferint-li el seu suport perquè les relacions entre Espanya i França no es deterioressin.⁷¹

L'ambaixador Quiñones de León, davant aquesta situació tan complicada, demanà instruccions al Govern per elevar una protesta davant el Ministeri d'Afers Estrangers pels «intolerables trabajos periodísticos» publicats. Però el marquès de Lema va preferir no fer cap reclamació, sinó que l'ambaixador al·ludís a això en les converses amb el Ministeri d'Afers Estrangers, tenint-ho present per a una altra ocasió davant alguna manifestació contrària a França de la premsa espanyola.

La defensa dels interessos francesos

El diputat Sr. Nougués va presentar una interpel·lació al Parlament espanyol al Govern el mes de març de 1921, relativa a si encara persistia la mesura d'expulsió de que fou objecte Mr. Brousse l'abril de 1917. El marquès de Lema, ministre d'Estat, va fer unes declaracions, que aquell diputat va considerar dubtoses i insuficients. Uns dies després, Mr. Brousse va sol·licitar personalment al consolat general de París el visat del seu passaport per venir a Espanya i li va ser concedit. Això no va fer canviar la seva posició combativa i crítica amb Espanya, tant en assumptes polítics com econòmics i comercials.

70. *Expediente Emmanuel Brousse*, núm. 94 bis (telegrama xifrat, París, 27 d'abril de 1920) i 334 (document, 4 de maig de 1920).

71. *Ibidem*, despatx núm. 334, París, 4 de maig de 1920.

Al començament del mes de juny de 1921 el jove enginyer francès M. François Lefebvre, de 28 anys, director d'una empresa metal·lúrgica de Barcelona, va concedir una ocupació a un jove de 20 anys d'edat, que es deia Poch. Vuit dies després, cap a les 11 hores del matí, el dit individu el va assassinar al seu despatx d'un tret de revòlver. A la fi d'aquell mes, l'assassí encara no havia estat arrestat. Idèntic final havien sofert anteriorment quatre industrials francesos a Barcelona i Sabadell. Altres dotze industrials francesos residents a Catalunya havien rebut amenaces. Són els anys del pistolerisme a Barcelona.⁷²

E. Brousse va exigir que es prenguessin les mesures necessàries per garantir la seguretat de la colònia francesa resident en aquesta capital. Amb aquest objectiu va presentar una pregunta per escrit al ministre d'Affaires Étrangères per veure què pensava fer el Govern francès sobre aquest tema. El mateix van exigir el cònsol francès a la ciutat i la Cambra de Comerç. La pregunta que llavors es va fer Mr. Brousse era per què assassinaven industrials francesos i no alemanys.⁷³ En el comunicat, publicat en diversos periòdics, entre ells *L'Indépendant des Pyrénées Orientales*, Brousse insinua que el Govern espanyol no podia assegurar la seguretat dels ciutadans francesos a Catalunya.

El diputat francès va abordar també els assumptes comercials entre França i Espanya, que eren difícils aquells mesos. En l'article «Relations commerciales francoespanyoles» publicat a *L'Indépendant des Pyrénées Orientales*, acusava Quiñones de León d'haver transmès informacions radicalment falses sobre la qüestió duanera, quan en realitat es va limitar a cursar les manifestacions que li van fer en els departaments oficials francesos. Altres articles del mateix diari critiquen les intrigues alemanyes, els disturbis de Barcelona i assumptes de Melilla, entre altres. Per a les autoritats espanyoles tot això era una continuació de la campanya antiespanyola emesa per E. Brousse des de feia uns anys.

Al mes de setembre Brousse va anunciar a Aristide Briand, president del Consell, que anava a presentar una interpel·lació al Govern sobre els perills que presentava per a França i els súbdits francesos establerts a Espanya

72. Entre altres estudis destaquem el de Maria Amalia PRADAS BAENA (2003), *L'anarquisme i les lluites socials a Barcelona 1918-1923: la repressió obrera i la violència*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, i el d'Albert BALCELLS (2009), *El pistolerisme: Barcelona (1917-1923)*, Barcelona, Pòrtic.

73. *Expediente Emmanuel Brousse*, núm. 553, comunicat de l'ambaixador a París al ministre d'Estat, París, 29 de juny de 1921.

i al Marroc la campanya empresa pel partit germanòfil espanyol, la última demostració de la qual era la greu declaració del general Berenguer, que ni havia estat desmentida ni havia donat lloc a cap sanció per part del Govern de Maura.⁷⁴ Per contrarestar el suport germanòfil de la premsa espanyola, Brousse va publicar un article a *Le Journal* de 28 de setembre de 1921, titulat «Les intrigues allemandes en Espagne». En la qüestió del Marroc i en el desastre de Annual, molts periòdics espanyols acusaven França de donar suport militar a Ab-el-Krim. En la seva opinió, es tractava d'una campanya antifrancesa pagada pels alemanys.⁷⁵

Les relacions comercials entre França i Espanya després de la guerra van ser més complexes. L'increment de les taxes sobre els vins espanyols introduïts a França va provocar una crítica de la premsa hispana, que feia responsable E. Brousse, defensor ardent de la viticultura francesa des del seu càrrec de sotssecretari d'Estat en els governs de Millerand i Leigues. El 2 de desembre de 1920 Brousse va presentar una protesta davant la Cambra de Diputats oposant-se a les demandes del Govern espanyol de rebaixar els aranzels. Finalment, per decisió del ministre de Finances M. François-Marsal, es va introduir a partir del 5 de desembre de 1920 un aranzel de 21 francs per hectolitre sobre tots els vins importats d'Espanya, Itàlia, i Portugal.⁷⁶ Quant a les relacions comercials, Brousse pensava que Espanya no estava preparada per assegurar el tràfic del ferrocarril transpirinenc de Aix-les-Thermes a Ripoll, i proposava que s'encarregués la Companyia francesa del Midi del servei fins a Barcelona.

La seva expulsió (abril de 1923) i el conflicte diplomàtic

Al llarg de 1922 E. Brousse va escriure diversos articles en la premsa per mostrar les intrigues alemanyes a Espanya i els socors que arribaven de França als obrers espanyols en vaga. En un article titulat «Soyons vigilants», contrari a les idees mantingudes a la regió de Bordeus sobre l'elevació dels graus per

74. *Ibidem*, telegrama xifrat. París 11 de setembre de 1921.

75. *Ibidem*, núm. 779, comunicat de l'ambaixador a París al ministre d'Estat, París, 28 de setembre de 1921.

76. La crisi comercial l'analitza E. Brousse en dos articles: «La crise commerciale franco-espagnole», *Le Petit Journal*, 30 de desembre de 1921, i «Le conflit commercial franco-espagnol. La rupture», *L'Exportateur Français*, 19 de desembre de 1921.

a l'admissió dels vins espanyols, va defensar sense embuts els interessos dels productors del Rosselló.

A primers d'abril es va produir un greu incident. Mr. Brousse, acompanyat d'un diputat català, va passar a Portbou sense tenir visat el seu passaport pel consolat de Perpinyà.⁷⁷ Immediatament des del Ministeri de la Governació es van fer les investigacions oportunes, i a final d'aquell mes el van obligar a retornar a França al·legant que no duia el passaport. Dos funcionaris del servei de vigilància el van conduir a l'estació de Cerbère. Era una expulsió en tota regla, la qual cosa va ocasionar un conflicte diplomàtic d'envergadura en tractar-se d'un diputat francès.

La maquinària de l'Estat va actuar amb celeritat per la repercussió que va tenir la seva expulsió. El 29 d'abril l'ambaixador Quiñones de León va enviar un telegrama al ministre d'Estat notificant-li que la premsa d'aquella capital feia referència a l'expulsió d'Espanya dels diputats francesos Mrs. Brousse i Manaut, i sol·licitava la confirmació per evitar interpretacions errònies. En successius despatxos telegràfics, Quiñones de León va informar del desig del president del Govern francès Mr. Poincaré de conèixer la versió espanyola sobre els fets; i de l'anunci de la interpel·lació parlamentària prevista de Monsieur Brousse. Pensava l'ambaixador que tant Mr. Brousse com Mr. Manaut havien de procurar explotar l'incident, per la qual cosa trobava convenient que les agències espanyoles enviessin telegrams des de Madrid mostrant l'estranyesa produïda per les protestes dels interessats, explicant els fets de manera que es veiés que l'actuació estava plenament justificada.

Al mateix temps, el conseller de l'ambaixada de França a Madrid Mr. de Vienne es va entrevistar amb el sotssecretari del Ministeri d'Estat Sr. Palacios amb l'objecte d'informar-lo de la versió francesa d'aquests fets a través dels informes del cònsol francès de Barcelona. Mr. Brousse havia arribat a la ciutat el 25 o 26 d'abril amb el propòsit de tornar a França el 28 i no va tenir contacte amb cap personalitat política espanyola. El 27 a la nit la policia va ser a casa del seu fill, on ell s'allotjava, i en no trobar-hi cap dels dos va tornar el 28 al matí notificant-li a l'interessat que hauria de partir al primer tren. El cònsol francès protestà davant el governador civil de Barcelona per aquest fet i aquest li contestà que complia ordres rebudes.

77. *Expediente Emmanuel Brousse*, carta del ministre d'Estat, Madrid, 2 de maig de 1922.

Mr. de Vienne va fer unes observacions al Sr. de Palacios explicant-li que el 1921 es va concedir un visat a Mr. Brousse i que el gener de 1922 va tornar de nou a Barcelona, sense que s'hagués produït cap incident. Donada la importància de Mr. Brousse com a diputat, considerava que el governador civil hauria d'haver tingut més consideració amb ell abans d'expulsar-lo, tractant-lo com si fos un estranger qualsevol. Per altra banda, Mr. de Vienne va transmetre el desig del Govern francès de conèixer els motius de la seva expulsió, i va donar a entendre de forma confidencial que el Govern espanyol havia de donar una explicació, per així poder tallar la campanya empresa en la premsa francesa i en el Parlament. L'única resposta del sotssecretari de Ministeri d'Estat va ser la promesa d'assabentar-se amb tota urgència de tot això.⁷⁸

El dia 12 de maig de 1923, i com a contestació als telegrams rebuts, es va informar a l'ambaixador espanyol a París de les raons que aconsellaven la mesura presa contra Mr. Brousse, per la seva presència a Barcelona en vespres de les eleccions de diputats, quan més s'agitaven els catalanistes exaltats amb els quals mantenia relació i amb qui no havia vacil·lat d'associar-se en actes polítics dels quals havia d'haver-se allunyat. En tenir coneixement les autoritats locals que Mr. Brousse intentava aprofitar-se d'aquests actes polítics per a fer propaganda, com l'havia fet a París amb motiu de l'arribada d'alguns coneguts catalanistes «separatistas», el ministre de la Governació va determinar que Mr. Brousse devia abandonar la ciutat de Barcelona. Actuació que hagués pres qualsevol govern en similars circumstàncies davant intromissions en la política interna d'un país. Encara el Govern espanyol tingué certa consideració en permetre-li passar uns dies a Barcelona amb la seva família abans de la seva expulsió.⁷⁹

En la mateixa data de l'1 de maig, el Sr. de Palacios (sotssecretari d'Estat) va remetre una carta particular amb les referències del dia anterior, explicant al conseller de l'ambaixada de França a Madrid les raons que van motivar l'expulsió de Mr. Brousse.⁸⁰ El 2 de maig, Mr. Defrance, ambaixador de França, va escriure al sotssecretari una carta particular en la qual donava referència de la conversa tinguda entre aquest últim i el conseller de l'ambaixada, i de la carta esmentada anteriorment del Sr. Palacios. En la seva opinió, el Govern

78. *Ibidem*, núm. 132 bis, Madrid, 30 d'abril de 1923.

79. *Ibidem*, núm. 133, telegrama del ministre d'Estat Santiago Alba a l'ambaixador d'Espanya a París, Madrid, 1 de maig de 1923.

80. *Ibidem*, núm. 133a, Madrid, 1 de maig de 1923.

espanyol podia haver emprat amb Mr. Brousse un procediment més amistós per tal de suavitzar l'incident, que tenia repercussió internacional. Al contrari, va actuar com si es tractés d'un expulsat de dret comú ser conduït fins a la frontera per la força pública. Finalment, deia que si aquest incident no s'arreglava amb satisfacció per a ambdues parts podia tenir conseqüències que ell volia evitar per damunt de tot.⁸¹

El 3 de maig es va assabentar el president del Consell de ministres, marquès d'Espígols, de la conversa i cartes creuades, al·ludides anteriorment.⁸² El Govern de França va considerar insuficients les explicacions donades pel sotssecretari en la seva carta del primer de maig. Mr. Poincaré no podia creure que les autoritats locals haguessin procedit amb Mr. Brousse sense comptar amb el Ministeri d'Estat. Mr. Defrance, en conversa amb el sotssecretari, va insistir que li comunicés els motius de l'expulsió, i que, de no existir, presentés excuses davant les autoritats franceses. També li va exposar que en realitat les autoritats no van aconsellar a Mr. Brousse que sortís de Barcelona, sinó que el van intimidar dues vegades perquè agafés el primer tren.

El Sr. Palacios va reiterar a l'ambaixador francès que el decret d'expulsió estava vigent, que la presència de Mr. Brousse a Barcelona no era oportuna, que les autoritats espanyoles havien tingut la consideració de deixar-lo tot el dia 27 en aquella ciutat i que no tenia notícia de cap cas en què el Govern francès hagués donat explicacions respecte als motius de les expulsions que realitzava. A això va replicar Mr. Defrance que no discutia el dret del Govern de S. M. a expulsar a Mr. Brousse, i que, sense immiscir-se en l'organització interior d'Espanya, estava convençut que si hagués sabut els desitjos de les autoritats, el Ministeri de Relacions Estrangers o ell mateix, l'ambaixada hagués fet les oportunes indicacions al seu compatriota. El desig de Mr. Defrance era satisfer Mr. Poincaré i així poder contestar a l'anunciada interpel·lació de Mr. Brousse al Parlament, fent-se ressò de les explicacions del Govern espanyol o declarant que s'havia negat a donar-les.

El sotssecretari va prometre comunicar això al Govern d'Espanya i va transmetre al president del Consell de Ministres la petició d'audiència que li feia

81. *Ibidem*, núm. 133b, ambaixada de la República Francesa a Espanya, Madrid, 2 de maig de 1923.

82. *Ibidem*, núm. 133c, minuta d'E. de Palacios a l'Excm. Sr. marquès d'Alhucemas, Madrid, 3 de maig de 1923.

Mr. Defrance per tractar d'aquest mateix assumpte. En telegrama de 4 de maig, el Sr. de Palacios va informar d'aquesta conversa amb el president de Govern Santiago Alba, que es trobava a Brussel·les amb els reis, havent-li enviat per la valisa el dia anterior còpia de les cartes creuades amb l'ambaixada de França a Madrid.⁸³

De les investigacions realitzades, el Ministeri d'Estat va elaborar l'informe oficial de l'incident, que diu així:

Las autoridades de Barcelona, teniendo noticias del propósito de los elementos catalanistas más exaltados de celebrar el triunfo, que consideraban seguro, de su candidato a las elecciones para diputados a Cortes que iban a verificarse, con una manifestación que preparaban para ese día y que parece pretendían efectuarla pasando por el domicilio del Mr. Brousse con el objeto de asociar su nombre a la misma, estimaron prudente evitar los inconvenientes que la realización de tales propósitos y de manifestaciones contrarias podría ocasionar; para lo cual el Gobernador civil de Barcelona envió un Comisario de Policía para que invitase a Mr. Brousse a ausentarse de la población, dándole el encargo de que si dicho señor oponía algún reparo se limitase a participarlo a su jefe para que este hablase con el Cónsul de Francia sobre el asunto. No hallándose el interesado en su casa al tratar de hacer la invitación indicada, al día siguiente por la mañana tampoco pudo verle la persona enviada y hubo de hablar con un hijo de Mr. Brousse. Entre tanto este se había dirigido al Cónsul de Francia, quien, a su vez, rogó al Gobernador que diera facilidades a su compatriota de deseaba asistir a un banquete señalado para aquel día; a lo cual accedió el Gobernador saliendo Mr. Brousse de Barcelona el mismo día 28 a las 7 de la tarde.⁸⁴

El document va ser lliurat immediatament a l'ambaixador a París, juntament amb una Reial Ordre del 5 de maig.⁸⁵

El dia 7 de maig, en notificar Mr. Defrance al Sr. marquès d'Espígols que si no es trobava una fórmula satisfactòria seria retirat pel seu Govern, es va acordar la següent:

83. *Ibidem*, núm. 133d, telegrama, Madrid, 4 de maig de 1923.

84. *Ibidem*, *Expediente Brousse del Ministeri d'Estat*.

85. *Ibidem*, núm. 134 bis, telegrama del sotssecretari d'Estat a l'ambaixador d'Espanya a París, Madrid, 5 de maig de 1923.

Existiendo divergencias en las informaciones dadas por el cónsul de la Embajada y por el Gobernador civil al Gobierno, este no tiene inconveniente en procurar que se esclarezca la verdad de lo sucedido, hallándose dispuesto, en el caso de que los agentes no se hubiesen atendido a las instrucciones del Gobierno –lo que este deploraría– a imponerles las debidas sanciones, pues, desde luego, lamenta un incidente debido a mala inteligencia de las órdenes recibidas.⁸⁶

La versió que va transmetre la premsa, com a *L'Indépendant des Pyrénées Orientales*, difereix bastant de les notícies oficials. L'ordre donada per la policia a les nou de la nit del dia 27, al domicili del fill de Mr. Brousse, va ser rebuda per la senyora de Mr. Brousse, i era en el sentit que sortiria d'Espanya en el primer tren. El diputat no va canviar gens el programa d'aquell dia. A dos quarts de set del matí següent es va presentar de nou la policia, que va ser rebuda pel seu fill i va manifestar la seva sorpresa per la conducta del governador, que no havia correspost a la visita de cortesia feta el vespre pel seu pare en companyia de Mr. Manaut. Després es refereix a la visita de Brousse i el seu fill al governador, al qual van indicar que presentarien una enèrgica protesta per l'inqualificable procediment de què havia estat víctima un ex-ministre francès. El governador els va assegurar que Mr. Brousse no seria molestat per la policia durant tot el dia; però els va demanar que en el banquet que anaven a celebrar els francesos no es pronunciessin paraules subversives. Després d'assistir-hi, van fer un recorregut pels voltants de Barcelona i a les set del vespre van prendre el tren cap a França.

El dia 8 de maig, a l'entrevista que el Sr. Quiñones de León va tenir amb Mr. Peretti, li van mostrar els telegrams creuats, entre ells la declaració feta pel senyor marquès d'Espígols abans d'haver-se arribat a la fórmula assenyalada anteriorment. El director de policia del Ministeri d'Afers Estrangers de França va declarar al Sr. Quiñones de León que la principal preocupació de Mr. Poincaré era que es presentés l'incident com una ofensa a la dignitat dels diputats, la qual cosa podia produir un debat de grans proporcions, en el qual intervindrien altres membres de la Cambra al·legant greuges semblants. Mr. Peretti va suggerir a l'ambaixador espanyol que un expedient tramitat amb rapidesa possibilitaria al Govern de S. M. expressar el sentiment que els agents de l'autoritat no havien

interpretat correctament l'ordre donada i la seva execució, havent de manifestar una lleugera censura per la seva falta.

Quiñones de León pensava que Poincaré obrava per les seves preocupacions de política interior i d'ordre parlamentari, i que desitjava una ràpida solució de l'assumpte, sense entrar en el fons del mateix. Una manifestació de l'ambaixador de França, en el sentit expressat, aplanava el camí i evitava la confrontació entre tots dos països. D'aquesta manera es va resoldre l'assumpte.

Diversos periòdics espanyols van fer referència a un suposat telegrama de París que afirmava que Mr. Poincaré no rebria l'ambaixador espanyol mentre no es resolgués aquest incident. Quiñones de León, per la seva banda, va enviar per correu diversos retalls de premsa sobre el particular, entre ells dues notes de *Le Petit Meridional* de Montpeller censurant la conducta de Mr. Brousse. Aquest va arribar a saludar el cònsol de França a Barcelona, durant el banquet celebrat abans de la seva expulsió, com a futur ministre del seu país a Catalunya.⁸⁷

CONCLUSIONS

A través d'aquestes pàgines s'ha pogut comprovar com les fronteres establertes en la història entre pobles amb una mateixa llengua, cultura i història, malgrat la seva separació, no ha impedit que molts dels seus ciutadans més actius i conscients conservin una identitat compartida. L'activitat del diputat francès Emmanuel Brousse, en la complexa conjuntura de la Primera Guerra Mundial, va mostrar sempre el sentiment català i francès del Rosselló en les seves activitats polítiques i periodístiques. La neutralitat mantinguda durant el conflicte va assegurar uns anys de prosperitat a la indústria catalana. Els freqüents viatges de Brousse a Barcelona, per tal d'aconseguir la importació de productes tèxtils tan necessaris per a l'exèrcit francès, i la seva relació amb els principals líders polítics catalans, va despertar la il·lusió d'alguns nacionalistes d'aconseguir el suport de França i el reconeixement de la nacionalitat catalana. El Govern d'Espanya va impedir en tot moment l'acostament catalanofrancès i que els representants catalans poguessin presentar les seves reivindicacions en la Conferència de Pau. La maquinària de l'Estat i tots els mitjans necessaris,

87. *Ibidem*, telegrama xifrat 464, l'ambaixador d'Espanya al ministre d'Estat, París, 17 de maig de 1923.

policials i diplomàtics, van ser utilitzats per a aquest fi. A través del Ministeri d'Estat i d'Afers Estrangers es va realitzar un seguiment de totes les activitats de Brousse, considerades negatives, per immiscir-se en els assumptes interns de Catalunya. Al maig de 1923 se li va denegar el visat per a entrar a Espanya, la qual cosa va provocar, com s'ha indicat, un greu conflicte diplomàtic.

FONTS ARXIVÍSTIQUES

Arxiu del Ministeri d'Afers Exteriors de Madrid

Expediente Emmanuel Brousse (1916-1923). Conducta seguida desde el año 1916 por el Gobierno de S.M. ante las continuas e inadmisibles intromisiones de Monsieur Brousse en la política catalana. H.2824.

PREMSA

El Obrero Español (08/02/1919)

Gazette de Lausanne (03/02/1919)

La Renaissance Catalane (01/05/1920)

Le Coq Catalan (01/05/1920)

Le Petit Marseillais (02/04/1919)

L'Exportateur Français (19/12/1921)

L'Heure (08/02/1918; 09/04/1918; 27/01/1919)

L'Indépendant des Pyrénées Orientales (15/01/1919; 07/02/1919; 10/05/1919; 16/04/1919; 30/04/1920; 01/05/1920)

L'Intransigent. (11/01/1919)

Le Journal (28/09/1921)

Le Petit Journal (30/12/1921)

Le Télégramme. (17/01/1919)

BIBLIOGRAFIA

- ÁLVAREZ JUNCO, José (2016). *Dioses útiles. Naciones y nacionalismos*, Barcelona: Galaxia Gutemberg.
- ANDERSON, Benedict (1993). *Comunidades imaginadas*. Mèxic: FCE.
- BALCELLS, Albert (2004). *Catalunya contemporània*, Barcelona: L'esfera dels llibres.
- (2009). *El pistolisme: Barcelona (1917-1923)*. Barcelona: Pòrtic.
- (2010). *El projecte d'autonomia de la Mancomunitat de Catalunya del 1919 i el seu context històric*. Barcelona: Parlament de Catalunya, 2010.
- (2013). «El catalanisme i els moviments d'emancipació nacional a la resta d'Europa entre 1885 i 1939». *Catalan Historical Review*.
- BLAS GUERRER, Andrés de (1994). «A vueltas con el principio de las nacionalidades y el derecho de autodeterminación». *Revista Internacional de Filosofía Política*, núm. 3, p. 60-80.
- BONET, Gérard (2004). *L'Indépendant des Pyrénées-Orientales, un siècle d'histoire d'un quotidien 1846-1950: l'entreprise, le Journal i la politique*. Perpinyà: Publications de l'Olivier.
- BROUSSE, George (1928). *La question Catalane*. Perpinyà: Imp. de l'Indépendant.
- COLOMINES I COMPANYYS, Agustí (1993). *El catalanisme i l'Estat. La lluita parlamentària per l'autonomia (1898-1917)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- CORTADE, Eugène (1994). *Juli de Carsalade du Pont. Bisbe de Perpinyà i defensor de Catalunya*. Barcelona: Curial.
- DELAUNAY, Jean-Marc (2010). *Méfiance cordiale: les relations franco-espagnoles de la fin du XIX siècle à la Première Guerre mondiale*. París: L'Harmattan.
- GAY, J. Víctor (2004). «Els gironins de la Gran Guerra (1914-1918)». *Revista de Girona*, núm. 322, p. 28-35.
- GONZÁLEZ CALLEJA, Eduardo; AUBER, Pau (2013). *Nidos de espías, España y Francia. La Primera Guerra Mundial 1914-1919*. Madrid: Akal Ediciones.
- ESCULIES, Joan; MARTÍNEZ FIOL, David (2014). *12.000! Els catalans a la Primera Guerra Mundial*. Barcelona: Ara Llibres.
- FONTANA, Josep (2014). *La formació d'una identitat. Una història de Catalunya*. Vic: Eumo Editorial.

- FUENTES CODERA, Maximiliano (2014). *España en la Primera Guerra Mundial. Una movilización cultural*. Madrid: Akal Ediciones.
- GARRIGUES, Jean (1997). *La France de 1848 a 1914*. París: Seuil.
- GELLNER, Ernest (1988). *Naciones y nacionalismo*. Madrid: Alianza.
- HASTINGS, Max (2014). *1914. El año de la catástrofe*. Barcelona: Crítica.
- HOBBSBAWM, Eric (1991). *Naciones y nacionalismo desde 1780*. Barcelona: Crítica.
- MACMILLAN, Margaret (2014). *1914. De la paz a la guerra*. Madrid: Turner.
- MARTÍNEZ FIOL, David (1991). *Els «voluntaris catalans» a la gran guerra (1914-1918)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- «Identidades cruzadas, Identidades compartidas: españolidad y catalanidad en los voluntarios españoles de la Gran Guerra». *Rúbrica Contemporánea*. Vol. 4, núm. 7, 2015, p. 77-99.
- MORALES MOYA, Antonio (2013). «La nación española preconstitucional». A: MORALES, Antonio; FUSI, Juan Pablo; DE BLAS, Andrés (dir.). *Historia de la nación y del nacionalismo español*. Barcelona: Galaxia Gutenberg.
- MORENTE, Francisco; RODRIGO, Javier [ed.] (2014). *Tierras de nadie. La Primera Guerra Mundial y sus consecuencias*. Granada: Comares Historia.
- NÚÑEZ SEIXAS, Xosé Manoel (2010). *Internacionalitzant el nacionalisme. El catalanisme polític i la qüestió de les minories nacionals a Europa (1914-1936)*. Catarroja: Editorial Afers - Universitat de València.
- PONS PUJOL, Jordi (2015). *Imatge oficial i política francesa respecte la Catalunya espanyola, 1895-1914*. Tesis doctoral dirigida pel professor Borja de Riquer, UAB (inèdita).
- PRADAS BAENA, Maria Amalia (2003). *L'anarquisme i les lluites socials a Barcelona 1918-1923: la repressió obrera i la violència*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- RAUNIER, Caroline (1994). *Emmanuel Brousse, un home du XXème siècle*. Perpinyà: Université de Perpignan.
- RIQUER, Borja de (2013). *Alfonso XIII y Cambó. La monarquía y el catalanismo político*. Barcelona: RBA. SAFONT, Joan (2013) «La visita del mariscal Joffre a Barcelona». *L'Avenc*, núm. 392.
- SMITH, Anthony D. (2000). *Nacionalismo y modernidad*. Madrid: Itsmo.
- TRENC, Elisée; RAILLARD, Edmond (1986). «Les relations franco-espagnoles pendant la Guerre. La question catalane vue a travers les activités culturelles françaises a Barcelone». A: *Españoles y franceses en la primera*

mitad del siglo XX. Madrid: CSIC, Centro de Estudios Históricos.
Departamento de Historia Contemporánea, p. 129-159.

VERGUET, A. (26 de novembre de 2014). «Emmanuel Brousse: ministre mort pauvre». *Personnalité*.